

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять з навчальної дисципліни
«КАДАСТР ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ»
за темою: «Науково-теоретичні основи кадастру природних
лікувальних ресурсів»
для студентів денної та заочної форми навчання
спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій»

Затверджено
на засіданні групи
забезпечення спеціальності
Протокол № 4
від «5» грудня 2022 року

Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Кадастр природних ресурсів» на тему «Науково-теоретичні основи кадастру природних лікувальних ресурсів» для студентів III року навчання денної та заочної форми за спеціальністю 193 «Геодезія та землеустрій», рівень вищої освіти бакалавр/ Укладач: Костюкевич Т. К., к.геогр.н. Одеса, ОДЕКУ, 2022, 24 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА		5
1	ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА	6
	1.1 Рекреаційні природні ресурси: класифікація та оцінка	6
	1.2 Медико-біологічна оцінка якості та цінності природних лікувальних ресурсів	10
	1.3 Суть, призначення та законодавча база Державного кадастру природних лікувальних ресурсів	11
	1.4 Лікарські рослини України, як об'єкт Державного кадастру природних лікувальних ресурсів	12
	1.5 Територіальна структура рекреаційного комплексу України...	16
2	ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА	19
КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ		23
ЛІТЕРАТУРА		24

ПЕРЕДМОВА

До природних лікувальних ресурсів належать мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів є системою відомостей про кількість, якість та інші важливі характеристики всіх природних лікувальних ресурсів, що виявлені та підраховані на території України, а також про можливі обсяги, способи і режими їх використання.

Завдання методичних вказівок полягає в тому щоб закріпити та поглибити теоретичні знання з даної теми. Проаналізувати основні напрямки використати комплексу рекреаційних ресурсів в Україні, визначити їхній кількісний та якісний склад, наукові підходи до оцінки земельного рекреаційного фонду.

Методичні вказівки повинні забезпечити **знання:**

- завдання, призначення та сутності Державного кадастру природних лікувальних ресурсів;
- класифікації природно-лікувальних ресурсів;
- наукових основ формування інформаційної бази Державного кадастру природних лікувальних ресурсів.

Вміння:

- обґрунтовувати порядок створення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів;
- визначати порядок ведення кадастру;
- використовувати дані кадастрової оцінки та обліку рекреаційних ресурсів у професійній діяльності.

Послідовність виконання практичного заняття полягає у вивченні теоретичної частини, виконання практичної частини і відповіді на контрольні питання.

Методика проведення та оцінювання контрольних заходів полягає в оцінюванні результатів виконаних завдань, умінні студента аналізувати та узагальнювати отриману інформацію, робити висновки. Оцінюється повнота відповідей на запитання. За виконання роботи студент може отримати максимум 5 балів.

1. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1.1 Рекреаційні природні ресурси: класифікація та оцінка

Природні рекреаційні ресурси - природні та природно-технічні геосистеми, об'єкти, явища природи, які мають комфортні властивості для рекреаційної діяльності та можуть бути використані для її організації впродовж певного часу. Напрямок рекреаційної діяльності визначається економічними і соціальними потребами суспільства, загальною культурою населення. Він пов'язаний з обсягом і характером відрізків вільного часу і потребує для реалізації особливих властивостей простору. Рекреаційна діяльність — невід'ємна частина сучасного способу життя. Залучаючи у сферу цієї діяльності природні об'єкти, культурні комплекси, технічні системи та інші складові рекреаційного потенціалу, людина знаходить або формує, а суспільство розвиває особливі територіальні рекреаційні системи.

Україна має різноманітні природні рекреаційні ресурси (кліматичні, біологічні, гідрологічні, ландшафтні, джерела мінеральних вод, лікувальні грязі тощо). Характеристика рекреаційних ресурсів містить дані про якість природних умов, площу або об'єм, на які ці якості поширюються, тривалість періоду, впродовж якого виявляють свою дію певні якості.

Загальна площа земель, придатних для рекреаційного використання, в Україні становить, млн га: всього 9,4 (15,6 відсотка території), в тому числі рівнинних рекреаційних ландшафтів - 7,1, гірських — 2,3 (у Карпатах - 1,9, в Криму - 0,4). Близько 7,8 млн га відносять до умовно придатних для рекреації земель (мають обмежене рекреаційне значення).

Рекреаційні ліси становлять близько 10 відсотків усіх лісів державного лісового фонду. Фітолікувальні ресурси обмежуються параметрами рекреаційного використання лісів, їхніми водоохоронно-захисними властивостями, цілющим впливом на організм людини і сприятливим санітарно-гігієнічним фоном для лікування, відпочинку, туризму. Одним з найважливіших чинників лікувальної рекреації є наявність природних мінеральних вод.

Економічна оцінка природних умов і природних ресурсів - це їх вартісний вираз. Вона виникла з потреб господарства, якому необхідні не лише знання про кількості та якості природних ресурсів, їхні особливості, а й вираження їх у вартісних показниках, які можна використовувати в проектуванні та управлінні господарством. Труднощі економічної оцінки пов'язані з тим, що природні ресурси, як і природні умови, - це «дар природи» (поки в них не вкладено працю).

Визначилися дві групи економічних оцінок природних чинників: перша (відносно оцінки ресурсів) характеризує економічні результати використання природних ресурсів, друга (відносно оцінки середовища) відображає

економічні наслідки впливу на навколишнє природне середовище. Найчастіше останніми виступають показники економічних втрат від забруднення, порушення природного середовища.

Рекреаційні ресурси є матеріальною передумовою формування рекреаційної галузі народного господарства, її ресурсною базою. Вони потребують бережного і економного використання, охорони і примноження. Все це пов'язано з необхідністю їх кількісної та якісної оцінки, визначення придатності та альтернативності використання в тій чи іншій галузі народного господарства.

Виділяють три типи рекреаційних ресурсів: природні, історико-культурні та соціально-економічні. Кожний з них відіграє певну роль у формуванні галузевої і територіальної організації рекреаційних комплексів. Під **природними рекреаційними ресурсами** слід розуміти фактори, речовину і властивості компонентів природного середовища, які володіють сприятливими для рекреаційної діяльності якісними та кількісними параметрами і служать або можуть служити для організації відпочинку, туризму, лікування і оздоровлення людей. До них належать лікувальні та оздоровчі фактори багаточільового призначення (ліси, лікувальні кліматичні місцевості, поверхневі води), лікувальні речовини (мінеральні води, грязі, озокерит), а також рекреаційні властивості гірських і передгірських ландшафтів, заповідних територій.

Історико-культурні рекреаційні ресурси - це пам'ятки культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, пізнавальний інтерес і можуть використовуватись для задоволення духовних потреб населення.

Соціально-економічні рекреаційні ресурси включають матеріально-технічну базу рекреаційних об'єктів, частину матеріального виробництва, яка безпосередньо забезпечує потреби рекреації, використовувані рекреацією об'єкти інфраструктури, а також трудові ресурси, зайняті в рекреаційному господарстві.

Облік стану природних ресурсів і визначення їх народногосподарського значення базуються в Україні на системі природноресурсних кадастрів - сукупності відомостей про кількісний і якісний стан природних ресурсів, їх економічну оцінку. Кадастр рекреаційних ресурсів повинен включати державний облік, якісну і кількісну оцінки, визначення придатності до того чи іншого виду рекреаційного та іншого використання, шляхи економного використання, охорони і примноження ресурсів. Таким чином, кадастр допоможе не тільки зберегти і цілеспрямовано, економно використати весь комплекс рекреаційних ресурсів, але і покращити, примножити їх, резервувати для майбутнього використання.

Земельні ресурси - це специфічне поєднання ґрунтів, рельєфу, клімату, рослинності. **Облік земель для рекреаційного використання повинен базуватися на комплексній оцінці території з врахуванням особливостей**

місцевості, різних форм відпочинку і лікування. **Оцінка земельного рекреаційного фонду в рекреаційному кадастрі повинна закінчуватись** визначенням рекреаційної ємності території, що забезпечило б охорону природних ландшафтів.

В залежності від рівня рекреаційної спеціалізації можна виділити **три основних типи рекреаційного землекористування**: території з високою інтенсивністю рекреації, де інші землекористувачі відсутні або мають другорядне значення (курорти, парки, пляжі та інші зони масового відпочинку); території із середньою інтенсивністю рекреації, які виконують одночасно деякі екологічні і виробничі функції (приміські зелені насадження, протиерозійні ліси і т.п.); території з незначною питомою вагою рекреації.

Дані рекреаційного кадастру про природні мінеральні джерела повинні включати місцезнаходження джерел, їх дебіт, глибину водоносного горизонту, статистичний рівень води від поверхні землі, хімічний склад вод і специфічних лікувальних компонентів, кислотність, температуру, сучасне використання, вартісну оцінку. Характеризуються джерела мінеральних вод в порядку їх значення (загальнодержавного, регіонального, місцевого) і за лікувальними властивостями. До цінних природних лікувальних ресурсів відносять також лікувальні грязі і озокерит.

Облік грязьових родовищ в рекреаційному кадастрі ведеться за основними групами грязей, які підпорядковуються певним групам захворювань. При цьому враховуються місцезнаходження і назва родовища, тип грязі, площа грязьових родовищ, глибина залягання грязі, запаси грязі (геологічні та експлуатаційні), основні фізико-хімічні властивості грязі (в тому числі хімічний склад грязьового розчину, а для сапропелевих та намулових грязей і склад озерних вод), рівень їх сучасного використання і вартісну оцінку.

Оскільки рекреація має перш за все велике соціальне значення і на ефективність суспільного виробництва впливає шляхом розширеного відновлення трудових ресурсів, **економічна оцінка природних рекреаційних ресурсів застосовується** тільки для тих лікувальних речовин, факторів, властивостей, народногосподарський ефект використання яких можна виміряти. Така оцінка можлива для мінеральних вод, лікувальних грязей, озокериту, лісу, поверхневих вод, природних національних парків. Бальна оцінка дається тим ресурсам, факторам, властивостям, народногосподарський ефект використання яких важко оцінити кількісно.

Шляхом бальної оцінки оцінюються кліматичні території, естетичні і рекреаційні властивості ландшафтів, комфортність клімату, придатність рік і озер для купання і водних видів туризму та ін.

Природні рекреаційні ресурси повинні використовуватись бережно й економно, повинні охоронятися і примножуватись. Для цього необхідно проводити їх облік, кількісну і якісну оцінку, визначити придатність і альтернативність їх використання в тій чи іншій галузі народного

господарства. Облік стану природних ресурсів і визначення їх народногосподарського значення повинні базуватися на системі природно-ресурсних кадастрів. Вони містять сукупність відомостей про кількісний і якісний стан природних ресурсів, їх економічну оцінку. Законодавством України передбачається ведення земельного, водного, лісового і надрового кадастрів.

Для цього в кадастрі повинна міститися комплексна характеристика природних рекреаційних ресурсів, включаючи їх детальний облік і класифікацію, якісну і кількісну оцінку економічної ефективності освоєння, аналіз використання і його основні перспективи, а також найважливіші заходи з охорони сукупності рекреаційних ресурсів.

Оцінка рекреаційних ресурсів буває диференційною та інтегральною. *Диференційна оцінка* дається кожному окремому ресурсу, його властивості або особливості в межах регіону або країни в цілому. *Інтегральна оцінка* дається певній ділянці території, яка відрізняється однорідністю і набором дискретних за розподілом в її межах окремих видів ресурсів. Диференційна оцінка сприяє визначенню об'єму розвитку того чи іншого виду рекреації, який базується на даному ресурсі, інтегральна оцінка дозволяє визначити оптимальне співіснування різних видів рекреації на певній території, з'ясувати обмеження і допустимі навантаження рекреантів на ландшафт.

При оцінюванні території для стаціонарного відпочинку послідовно оцінюються такі показники, як клімат, рослинність, водойми, рельєф, а також культурні об'єкти.

Клімат.

1. Найкращий - сприятливі кліматичні умови протягом 9,5-10,5 місяця: тепле літо і помірно холодна зима з стійким сніговим покривом або спекотне тривале літо і коротка тепла зима без стійкого снігового покриву.

2. Добрий - сприятливі кліматичні умови протягом 7-9 місяців: спекотне і сухе літо і м'яка зима зі стійким сніговим покривом.

3. Задовільний - сприятливі кліматичні умови протягом 3-6,5 місяця: прохолодне дощове літо і м'яка зима з нестійким сніговим покривом або спекотне засушливе літо і сувора зима.

4. Поганий - сприятливі кліматичні умови менше 3 місяців: спекотне засушливе літо і нестійка зима з незначним сніговим покривом або без нього.

5. Дуже поганий - сприятливі кліматичні умови протягом 1-2 місяців: коротке прохолодне літо і тривала зима або спекотне літо і безсніжна зима.

Лісова рослинність.

1. Найкраща сухі соснові, широколистяні, хвойно-широколистяні ліси, а також змішані з домішками субтропічних видів.

2. Добра - сухі темнохвойні листяні, кедрові, дрібнолисті ліси.

3. Задовільна - частково заболочені темнохвойні, листяні і змішані ліси.
4. Погана - притундрові березові рідколісся, далекосхідні листяні ліси в поєднанні з болотними угрупованнями.
5. Дуже погана - заболочені ліси, арктичні і гірські лісотундри, ліси по болотах і невеликі лісові масиви серед лісогосподарських угідь.

Водойми.

1. Найкращі - теплі моря з температурою води вище +17°C протягом 3-4 місяців.
2. Добрі - теплі озера, водосховища, крупні ріки і прохолодні моря з температурою води близько 16°C протягом 2-3 місяців.
3. Задовільні - прохолодні озера, водосховища, річки і холодні моря.
4. Погані - теплі малі ріки, прохолодні великі ріки, холодні озера і водосховища.
5. Вельми погані - холодні водойми і прохолодні малі ріки з температурою води нижче +12°C.

Рельєф.

1. Найкращий - гірський (до висоти 2000 м над рівнем моря), передгірський, пересічний: пагорбово-грядовий, ерозійно-розчленований.
2. Добрий - сходинокво пересічний, ерозійно-розчленований.
3. Задовільний - пагорбовий, слабо пересічний.
4. Поганий - площинно-пагорбовий.
5. Вельми поганий - площинний і гірський (важкодоступні місцевості).

1.2 Медико-біологічна оцінка якості та цінності природних лікувальних ресурсів

Питання кількісної і якісної оцінки природних рекреаційних ресурсів дотепер недостатньо вивчені, що пов'язано з необхідністю врахування при проведенні оцінки багатьох факторів. Більше того, в залежності від рівня ієрархії досліджуваної сукупності рекреаційних ресурсів змінюються враховані фактори і цілі оцінки. Так, оцінка окремого рекреаційного ресурсу (родовища мінеральних вод, кліматолікувальної місцевості, поверхні водойми, морського пляжу і ін.) повинна включати не тільки його кількісні характеристики (дебіт води, площа рекреаційної території), але і ступінь сприятливості для відповідного виду рекреаційної діяльності.

В рекреаційній географії склались три основні типи оцінки природних рекреаційних ресурсів: медико-біологічний, психолого-естетичний і технологічний.

Медико-біологічна оцінка відображає вплив природних факторів на організм людини. Провідну роль тут відіграє клімат. Розроблено ряд

методик, які дозволяють оцінити комплекс кліматичних факторів з урахуванням їх впливу на стан організму людини. Сформульовані критерії оцінки і розроблені параметри оцінкових шкал градацій. Виходячи з температури повітря, загальної хмарності і швидкості вітру виділені два класи погоди - сприятлива і комфортна. Аналогічно визначається ступінь сприятливості погоди для зимових видів рекреаційної діяльності. Керуючись бальними шкалами розроблених таблиць і враховуючи кліматичні умови конкретного регіону, визначається імовірна кількість днів зі сприятливими класами погоди, що особливо важливо для вибору місць організації рекреаційних занять різної тривалості.

Потреба в красі є проявом естетичного начала в людині і визначає в деякій мірі її духовний світ. Тому при *психолого-естетичній оцінці* повинна розглядатись емоційна дія природного ландшафту або його компонентів на людину. Певний вплив мають і наявні на досліджуваній території пам'ятки архітектури.

При технологічному типі оцінюється придатність території для певного типу рекреаційних занять, а також можливість її інженерно-будівельного освоєння. В основу оцінки придатності територій для рекреаційних занять повинні бути покладені перш за все природні умови: наявність природних ресурсів рекреації, комфортність, а також психолого-естетичні фактори. Можливості інженерно-будівельного освоєння визначаються наявністю транспортних комунікацій і бази виробничої інфраструктури.

При рекреаційній оцінці береться до уваги тільки рекреаційна цінність природних комплексів різного призначення і не враховуються народногосподарські результати їх експлуатації, які служать базою економічного обґрунтування капітальних вкладень у відтворення, охорону і покращення використання рекреаційних ресурсів.

1.3 Суть, призначення та законодавча база Державного кадастру природних лікувальних ресурсів

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів є системою відомостей про кількість, якість та інші важливі характеристики всіх природних лікувальних ресурсів, що виявлені та підраховані на території України, а також про можливі обсяги, способи і режими їх використання.

Об'єктами Державного кадастру природних лікувальних ресурсів є мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Дані Державного кадастру природних лікувальних ресурсів застосовуються для:

- здійснення ефективного поточного і перспективного використання природних лікувальних ресурсів у санаторно-курортному лікуванні, медичній реабілітації, рекреації населення;
- забезпечення раціонального видобутку, використання та охорони природних лікувальних ресурсів;
- створення сприятливих умов для лікування, профілактики захворювань та відпочинку людей;
- удосконалення системи проведення природоохоронних заходів, створення округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів;
- вирішення інших питань, пов'язаних з використанням природних лікувальних ресурсів.

Порядок отримання кадастрової інформації:

- дані щодо розташування природних лікувальних ресурсів, відповідності їх сучасного стану показникам безпечності та якості є загальнодоступними;
- оприлюднення кадастрової інформації здійснюється на офіційних сайтах МОЗ;
- за запитами інформація, що міститься у Кадастрі, надається центральним і місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання та іншим особам, що зацікавлені в кадастровій інформації;
- відомості Кадастру надаються центральним і місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування безоплатно.

1.4 Лікарські рослини України, як об'єкт Державного кадастру природних лікувальних ресурсів

Лікарська рослина (лат. *plantae medicinales*) - рослина, органи або частини якої є сировиною для отримання засобів, що використовуються в народній, медичній або ветеринарній практиці з лікувальною або профілактичною метою.

На сьогодні відомо близько 500 000 видів рослин, однак лише невелика частина (приблизно 10 %) з них широко застосовується в медицині. Станом на XXI століття сьогодні у спеціалізованих господарствах України вирощується лише 25 видів лікарських рослин.

Рослини є джерелом для отримання різноманітних лікарських речовин. Понад 30 % усіх лікарських препаратів отримують з рослинної сировини. Рослини використовують для отримання алкалоїдів, серцевих глікозидів, вітамінів та ін. Найбільше лікарські рослини застосовуються в народній медицині. Низька токсичність більшості лікарських рослин дозволяє

використовувати їх у лікуванні хронічних захворювань, для протирецидивного або реабілітаційного лікування.

Рослини мають різний полівалентний хімічний склад, до якого можуть входити речовини з фармакологічними властивостями. Зазвичай у лікарських рослин один з хімічних компонентів домінує та визначає лікувальні властивості даного виду. Біологічно активні речовини групують у широкі хімічні класи: терпеноїди (ізопреноїди), фенольні сполуки, ліпіди, моно- та полісахариди, алкалоїди, вітаміни, органічні кислоти, мінеральні речовини.

У процесі розвитку людина накопичувала знання про дію та властивості різних рослин власним досвідом, спостереженням за тваринами, дослідницькою діяльністю.

Шість тисяч років тому шумери використовували лікарські рослини у свіжому вигляді, у вигляді порошків та настоянок, використовуючи воду й вино як розчинник. Ще у другому тисячолітті до н. е. асирійці широко користувалися льоном, дурманом, блекотою. Древні єгиптяни користувалися лікувальними властивостями цибулі, часнику, гранату, алое, інжиру, винограду, фініків, снодійного маку, лотосу, папірису, бузини, коноплі, рицини, ялівця, мандрагори та інших рослин, загалом 800 їх згадувалися у «Папірусі Еберса», де вони поділялися на послаблювальні, блювотні, кровоспинні.

Як лікарські рослини на початку ХХІ століття використовуються дерен, женьшень, часник, звіробій, календула, ромашка лікарська, деревій, мати-й-мачуха, шипшина, обліпіха, солодка, подорожник, м'ята, шавлія, цитрус, журавлина, брусниця, малина, кріп, петрушка, аір звичайний, холодок, цибуля, глід, фенхель, крушина, імбир, гірчиця, лимонник китайський, шоломниця, горобина, конвалія, калина, барбарис, черемха звичайна, аралія висока та багато інших.

Зазвичай поділяють на наступні категорії лікарських рослин:

Офіційні лікарські рослини - рослини, сировина яких дозволена для виробництва лікарських засобів в країні. Ці види лікарської рослинної сировини вказані в Державному реєстрі лікарських засобів України.

Фармакопейні лікарські рослини - офіційні рослини, вимоги до якості лікарської рослинної сировини яких викладені у відповідній статті Державної Фармакопеї або міжнародних фармакопей.

Лікарські рослини народної медицини – найширша категорія, більшість рослин в ній відносно погано описано, і відомості про ефективність їх застосування не пройшли необхідної перевірки засобами сучасної фармакології. Тим не менш, багато рослин цієї групи активно використовуються в країнах, де медична допомога недоступна або занадто дорога.

До лікарських рослин України належать 2219 видів. Серед них більш 10 % (244) складають культивовані та інтродуковані види, решта – дикорослі. З групи культивованих та інтродукованих лікарських рослин 32 види

належать до сільськогосподарських культур, 29 – до фруктово-ягідних, понад 150 видів вирощують як лікарську сировину у спеціалізованих господарствах, інші – інтродуковані у ботанічних садах та парках. Частину інтродукованих видів застосовують в озелененні та захистних насадженнях, зокрема широкогілочник східний (*Platycladus orientalis*), платан східний (*Platanus orientalis*), горіх маньчжурський (*Juglans mandshurica*), secuринегу напівкущову (*Securinega suffruti-cosa*), гледичію колючу (*Gleditsia triacanthos*), софору японську (*Sophora japonica*). З

Серед загальної кількості дикорослих лікарських рослин (1975 видів) лише 486 видів мають ресурсну цінність, тобто формують ресурсозначущі масиви на великих площах (більше 1 га) чи мають значне поширення в Україні, хоча ресурсні масиви формують рідко. До них належать середовищеутворювальні види (види родів сосна (*Pinus*), дуб (*Quercus*), брусниця, чорниця тощо) та сировино цінні види, які відіграють роль доміант певного ярусу чи інгредієнтів рослинних угруповань (крушина ламка – *Frangula alnus*, бузина чорна – *Sambucus nigra*, шипшина – *Rosa* spp., звіробій звичайний – *Hypericum perforatum*, підбіл звичайний – *Tussilago farfara* тощо). Вони мають значне поширення й великі запаси у межах України. Серед них є лікарські рослини, ресурси яких достатні для задоволення наявного попиту на сировину.

Однак нині їхня кількість зменшується, тому обсяги використання підлягають жорсткому регламентуванню. Серед таких рослин – конвалія травнева (*Convallaria majalis*), багно звичайне (*Ledum palustre*), брусниця (*Vaccinium vitisidaea*).

Ресурси 1489-ти видів лікарських рослин України мінімальні або відсутні. З них 202 види занесено до Червоної книги України (2009; до поперед. вид. занесено 170 видів лікар. рослин), 70 є регіонально рідкісними. Деякі з останніх перебувають під регіональною охороною в усіх областях (анемона лісова – *Anemone sylvestris*, звіробій сланкий – *Hypericum humifusum*, синюха блакитна – *Polemonium caeruleum*). Види конвалія травнева, багно звичайне, вільха сіра (*Alnus incana*) в низці областей занесено до регіонально рідкісних, а в деяких – до сировино цінних.

1217 видів дикорослих лікарських рослин мають обмежені ресурси, причому понад 50 % із них значно поширені, однак зростають розсіяно чи спорадично, і їхні популяції не мають сировинної значущості навіть в умовах відсутності впливу деструктивних чинників на біотопи. До таких належать кукіль звичайний (*Agrostemma githago*), алтея лікарська (*Althaea officinalis*), барбарис звичайний (*Berberis vulgaris*), лещиця гостролиста (*Gypsophila acutifolia*), грушанка середня (*Pyrola media*), переступень білий (*Bryonia alba*), чебрець Маршалла (*Thymus marschallianus*) та ін.

На всій чи майже всій території України поширені лише 169 видів дикорослих лікарських рослин, більшість із яких належить до синантропної флори (види родів лопух (*Arctium*), полин (*Artemisia*), лутига (*Atriplex*), будяк

(*Carduus*), осот (*Cirsium*), лобода (*Chenopodium*), а також волошка синя (*Centaurea cyanus*), чистотіл великий (*Chelidonium majus*), болиголов плямистий (*Conium maculatum*), цикорій дикий (*Cichorium intybus*) тощо). Вони розподілені нерівномірно: більшість відсутні чи зрідка трапляються у високогірських районах Карпат та Полинному Степу.

Найбільшу видову різноманітність лікарських рослин виявлено в лісостеповій зоні (1337 видів). Серед них частка видів, основні ресурси яких зосереджені в межах цієї зони, становить менше 1 % (деревій щетинистий – *Achillea setacea*, суниця зелена – *Fragaria viridis*, жостір проносний – *Rhamnus catharticus*, чебрець Маршалла). Більшість із сировинних видів є ресурсозначущими також у сусідніх зонах: гадючник в'язолистий (*Filipendula ulmaria*), звіробій звичайний, материнка звичайна (*Origanum vulgare*), чебрець блошиний (*Thymus pulegioides*) тощо.

Друге місце за різноманітністю лікарських рослин займає Полісся, де зростає 965 видів, зокрема 62 сировинно цінні. Тут зосереджені основні ресурси багна звичайного, журавлини болотної (*Oxycoccus palustris*), чебрецю повзучого (*Thymus serpyllum*), лепехи звичайної (*Acorus calamus*), берези повислої або бородавчастої (*Betula pendula*), вересу звичайного (*Calluna vulgaris*), конвалії звичайної, щитника чоловічого (*Dryopteris filixmas*), крушини ламкої, брусниці звичайної, чорниці (*Vaccinium myrtillus*), лохини.

Одним із найцінніших екологічно чистих сировинних регіонів України є Карпати. У гірських районах зростає 741 вид лікарських рослин. Більше різноманіття лікарських рослин виявлено на Прикарпатті та Закарпатті (відповідно, 847 та 812 видів). Серед видів, основні сировинні ресурси яких зосереджені в Карпатах та прилеглих регіонах, – астранція велика (*Astrantia major*), ялиця біла (*Abies alba*), волошка фригійська вкорочена (*Centaurea phrygia*), глід колючий (*Crataegus oxycantha*), звіробій плямистий (*Hypericum maculatum*), щавель альпійський (*Rumex alpinus*), живокіст серцеподібний (*Symphytum cordatum*), чебрець чергововолосистий (*Thymus alternans*).

У степній зоні України виявлено 896 видів лікарських рослин, однак ресурсний потенціал більшості з них обмежений через високий рівень господарської освоєності території. Серед 23-х сировинних видів тут зосереджені основні ресурси чебрецю двовидного (*Thymus dimorphus*), ромашки лікарської (*Matricaria recutita*), звіробою стрункого (*Hypericum elegans*), кринитарії волохатої (*Crinitaria villosa*), а також видів родів глід та шипшина.

У Приазов'ї зосереджені основні локалітети солодки голої (*Glycyrrhiza glabra*), однак ресурсного значення вона не має і занесена до останніх видів Червоної книги України.

У лісостепових районах та Степу (аж до передгір'я районів Криму) спорадично поширений горицвіт весняний (*Adonis vernalis*), його ресурси обмежені, і він також занесений до Червоної книги України. Велике

різноманіття лікарських рослин характерне для передгір'я та гірних районів Криму. Тут зростає 938 видів лікар. рослин, з них 243 види, які не трапляються в інших регіонах України. Найбільшу сировинну значущість тут мають глід, шипшина, чебрець Калльє (*Thymus callieri*), материнка звичайна, м'ята довголиста (*Mentha longifolia*), звіробій звичайний; у Приазов'ї – ромашка лікарська.

1.5 Територіальна структура рекреаційного комплексу України

Територіальна структура рекреаційного комплексу України складається з багатьох ланок. Первинною ланкою цього комплексу є санаторії, пансіонати, будинки і бази відпочинку, туристичні бази. Окремо розміщені санаторії, пансіонати, бази створюють рекреаційні пункти. Населений пункт з кількома рекреаційними пунктами називається **курортом**. **Курортом** може називатися також частина великого міста, в якій сконцентровані рекреаційні пункти: санаторії, бази тощо (наприклад, в Одесі - курорти Аркадія, Великий Фонтан, Чорноморка).

Сукупність рекреаційних пунктів і курортів, що використовують означену територію і розміщену на ній інфраструктуру, створюють **рекреаційні райони**. Група рекреаційних районів створює **рекреаційний регіон** (наприклад, Кримський, приморські території Одеської та Миколаївської областей). Рекреаційні райони завдяки транспортним і функціональним зв'язкам створюють **рекреаційні зони**. Наприклад, Центральноукраїнська, узбережжя Чорного і Азовського морів.

В Україні діє 45 курортів загальнодержавного та міжнародного значення та 13 курортів місцевого значення.

У країні є понад 400 санаторіїв, що можуть прийняти на лікування понад 600 тис. відпочиваючих. Існує перелік з 265 територій, які резервуються для організації зон лікування, відпочинку й туризму.

За областями вони поділяються таким чином: у Волинській - 2, Вінницькій - 17, Луганській - 13, Дніпропетровській - 14, Донецькій - 9, Житомирській - 10, Закарпатській - 12, Запорізькій - 12, Івано-Франківській - 7, Київській - 38, Кіровоградській - 4, Автономній Республіці Крим - 2, Львівській - 4, Миколаївській - 3, Одеській - 2, Полтавській - 15, Тернопільській - 5, Рівненській - 5, Сумській - 13, Харківській - 7, Херсонській - 11, Хмельницькій - 3, Черкаській - 17, Чернігівській - 33, Чернівецькій - 7. Найбільшою популярністю у населення користуються райони Південного берега, включно з Гірським Кримом, узбережжя Чорного й Азовського морів та Карпати.

Ресурси Південного берега дуже різноманітні. Клімат приморських рівнинних та передгірських районів степової частини Криму - помірно континентальний, з дуже теплим літом і м'якою зимою. У приморських

передгірських районах - клімат середземноморського типу, що характеризується недостатньою вологістю влітку та м'якою зимою (у порівнянні з Північним Кримом). Це один з основних курортних районів: він розташований на приморській смузі вздовж узбережжя Чорного моря від мису Айя (на заході) до Семидвір'я (на сході). До нього відносять: Батилиман - Ласпі, Форос - Мелас, Оливи, Кастрополь, Блакитна затока, Симеїз, Алушка, Місхор, Лівадія, Масандра, Ялта, Гурзуф, Фрунзенське, Карабах, Алушта, Семидвір'я. Клімат тут винятково сприятливий -період з температурою, вищою 10 °С, триває 7 місяців.

Курорт Алушта - один з найгарніших куточків Південного берега Криму. Він оточений пасмом гір, проте вони недостатньо захищають його. Через перевали північні вітри прориваються до Алуштинської долини. Тому зима та весна тут трохи холодніші, ніж у Ялті, літо - менш жарке. Є природні пляжі. Ялта розташована на березі морської затоки. Частина головного пасма Кримських гір утворює навкруги Ялти амфітеатр, що спускається до моря.

Гірські схили над Ялтою вкриті віковим сосновим лісом та виноградником. На території курорту багато парків, скверів, квітників, протікають річки. Завдяки географічному положенню Ялти клімат належить до теплого морського. За 3 км на південний захід від Ялти на східному схилі гори Монабі розташований курорт Лівадія. Його привабою та одним із лікувальних факторів є Лівадійський парк. Основною археологічною пам'яткою Місхорського узбережжя є мис із Ластівчиним гніздом. Окрасою курорту Місхор є також парк. Пляжні й кліматичні рекреаційні ресурси лягли в основу курорту Кастрополь. Курорти Південного берега Криму та Гірського Криму спеціалізуються на лікуванні хворих із неспецифічними захворюваннями дихальної та нервової системи.

На узбережжях Чорного й Азовського морів є чималі запаси рекреаційних ресурсів, які дають змогу розвивати курортне господарство. Курорт Аркадія розташований в одному з мальовничих куточків Одеси. До нього входить уся приморська територія від Відради до Аркадії. Основними лікувальними факторами курорту є клімат, таласотерапія та мінеральні води.

На березі Азовського моря є два кліматогрязевих курорти - Бердянськ та Кирилівка. Грязьовий та кліматичний приморський рівнинний курорт степової зони Бердянськ знаходиться на північному березі Азовського моря. Клімат помірноконтинентальний.

Основні лікувальні засоби курорту -намулисті грязі та ропа озер Червоне, Велике й затоки Азовського моря, а також мінеральні хлорні й натрієві води. Клімат курорту Кирилівка - помірноконтинентальний, наближений до клімату Криму. До основних лікувальних факторів відносять намулисті сульфідні грязі у руслах річок Великий та Малий Утлюк, Утлюцькому й Молочному лиманам та високомінералізовані хлорні натрієві мінеральні води.

Основними лікувальними факторами курорту Маріуполь, розташованого на березі Азовського моря, є клімат, намулисті грязі Таганрозької затоки та морські купання. Курорти узбережжя Чорного та Азовського морів спеціалізуються на лікуванні захворювань органів руху, нервової системи, жіночих статевих органів.

Природа Карпат завжди вабила людей, проте це не єдина причина створення тут курортного господарства. Напрочуд корисні вуглекислі води верхів'їв Чорного Черемошу та інші мінеральні води. Є родовища торфових лікувальних грязей. Бальнеогрязьовий курорт Черче місцевого значення на базі сульфідних вод, торфових вод і грязей розташований у долині, оточеній пагорбами Карпатського передгір'я. Зі сходу та заходу до нього впритул підступають гори заввишки до 2000 м. З півночі та півдня гори переходять у мальовничі пагорби. Гори й пагорби вкриті густими смерековими та листяними лісами. Гарні краєвиди курорту приваблюють туристів.

Бальнеологічний курорт Поляна розташований у долині р. Пінія. Він оточений лісистими горами. Курорт Синець - один з найстаріших у Карпатах. Клімат тут гірський, з підвищеною вологістю повітря та великою кількістю опадів. Для лікування використовуються, мінеральні води. На курорті Сойми для внутрішнього та зовнішнього вжитку використовується вуглекисла мінеральна вода. Курорт Шаян розташований на передгір'ї Великого, Середнього та Малого Шаяну. Схили вкриті буком, смерекою та грабом. Курорт захищений від вітрів вулканічним гірським пасмом. Тут панує клімат гірських улоговин. Для лікування використовуються вуглекислі мінеральні води.

Курорт Кваси розташований у однойменному селі у межигір'ї Чорної Тиси; він оточений з півночі Полонинсько-чорногорським пасмом гір, з півдня - Мармороським кристалічним масивом. Тут розташовані Чорногори (з найвищою вершиною Українських Карпат Говерлою - 2061 м, горою Петрос - 2020 м). Стійкий сніговий покрив утворюється вже у листопаді. На курорті для зовнішнього застосування використовується вуглекисла миш'яковиста мінеральна вода. Курорти Карпат спеціалізуються на лікуванні захворювань органів травлення (особливо ефективно лікування виразки шлунку й дванадцятипалої кишки), печінки та підшлункової залози, цукрового діабету.

Отже, Україна має потужний рекреаційний комплекс, проте розвиток комплексу стримується низкою проблем, таких як підвищення пропускну здатності рекреаційного господарства, нерівномірність його використання, тобто сезонність, тощо. Нерозв'язаною залишається проблема територіальності розміщення рекреаційного господарства та рекреаційного природокористування.

2 ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Проаналізуйте класифікацію рекреаційних ресурсів

1. Природні рекреаційні ресурси - _____
2. Розрізняють типи рекреаційних ресурсів:
 - 1) природні – _____
 - 2) історико-культурні – _____
 - 3) соціально-економічні – _____
3. Залежно від рівня рекреаційної спеціалізації розрізняють типи рекреаційного землекористування:
 - 1) _____
 - 2) _____
 - 3) _____

Завдання 2. Проаналізуйте оцінку рекреаційних ресурсів:

- 1) інтегральна оцінка – _____
- 2) диференційна оцінка – _____
- 3) В рекреаційній географії склались три основні типи оцінки природних рекреаційних ресурсів:
 - а) медико-біологічний - _____
 - б) психолого-естетичний - _____
 - в) технологічний - _____

Завдання 3. Проаналізуйте суть, призначення та законодавчу база кадастру

1. Державний кадастр природних лікувальних ресурсі (ДКПЛР) _____
2. ДКПЛР повинен включати _____
3. Об'єктами ДКПЛР є _____
4. Дані ДКПЛР застосовуються для: _____

Завдання 4. Проаналізуйте основну мету обліку та оцінки рекреаційних ресурсів _____

Облік земель для рекреаційного використання повинен базуватися на

Оцінка земельного рекреаційного фонду в ДКПЛР повинна закінчуватись _____

Завдання 5. Проаналізуйте класифікацію природних лікувальних ресурсів

1. Природні лікувальні ресурси мають три головні ознаки:
 - 1) _____
 - 2) _____

3) _____
 2. За походженням природні лікувальні ресурси поділяють на дві групи:

- 1) _____
 2) _____

Завдання 6. Проаналізуйте та дайте характеристику основних видів природних лікувальних ресурсів

1. Види мінеральних вод України:

- 1) _____,
 2) _____,
 3) _____,
 4) _____,
 5) _____,
 6) _____,
 7) _____,
 8) _____,
 9) _____,
 10) _____,
 11) _____,
 12) _____.

2. Види лікувальних грязей України:

- 1) _____,
 2) _____,
 3) _____,
 4) _____
 а) _____,
 б) _____,
 в) _____,
 г) _____.

3. Структуру лікувальних грязей визначають:

- 1) _____, 3) _____,
 2) _____, 4) _____.

4. Дайте визначення:

- 1) озокерит - _____
 2) ропа - _____

5. За своїм походженням і умовами водно-сольового живлення лікувальні водойми поділяються на три види:

- 1) _____
 2) _____
 3) _____

6. Лікарська рослина _____

7. Лікарські рослини поділяють на три категорії, дайте характеристику цих категорій;

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

8. До дикорослих лікарських рослин, формують ресурсозначущі масиви на великих площах (більше 1 га) чи мають значне поширення в Україні належать наступні види:

- 1) _____
Наприклад _____
- 2) _____
Наприклад _____

9. Найбільшу видову різноманітність лікарських рослин виявлено в лісостеповій зоні, серед них такі як - _____

10. Одним із найцінніших екологічно чистих сировинних регіонів України є Карпати. Серед видів, основні сировинні ресурси яких зосереджені в Карпатах та прилеглих регіонах - _____

Завдання 7. Дані ДКПЛР у розділі «Природні мінеральні джерела» повинні включати:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____
- 5) _____
- 6) _____
- 7) _____
- 8) _____

Завдання 8. Облік грязьових родовищ у ДКПЛР ведеться за основними групами грязей, які підпорядковуються певним групам захворювань. При цьому враховуються:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____
- 5) _____

Завдання 9. При оцінюванні території для стаціонарного відпочинку оцінюються такі показники:

- 1) _____
 - a) _____
 - б) _____
 - в) _____
 - г) _____
 - д) _____
- 2) _____
 - a) _____
 - б) _____
 - в) _____
 - г) _____
 - д) _____
- 3) _____
 - a) _____
 - б) _____
 - в) _____
 - г) _____
 - д) _____
- 4) _____
 - a) _____
 - б) _____
 - в) _____
 - г) _____
 - д) _____

Завдання 10. Інформаційна база Державного кадастру природних лікувальних ресурсів. Для поповнення ДКПЛР використовуються відомості з документованих джерел інформації:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____
- 5) _____
- 6) _____
- 7) _____
- 8) _____
- 9) _____

Завдання 11. Проаналізуйте порядок отримання кадастрової інформації _____

Завдання 12. Проаналізуйте територіальну структуру рекреаційного комплексу України

1. Курорт - _____
2. Рекреаційний район - _____
3. Рекреаційний регіон - _____
4. Рекреаційна зона - _____
5. Назвіть основні курорти Криму - _____

6. Назвіть основні курорти на узбережжі Чорного моря - _____

7. Назвіть основні курорти на узбережжі й Азовського моря - _____

8. Назвіть основні курорти Карпат - _____

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. За якими кваліфікаційними ознаками розрізняють види природних ресурсів?
2. У чому полягає суть і завдання Державного кадастру природних лікувальних ресурсів?
3. Які природні лікувальні ресурси розглядають як об'єкт кадастру?
4. З якою метою використовують озокерит?
5. Яке місце у лікувальній справі займає ропа?
6. У чому полягає лікувальна дія морської води і солі?
7. Які лікарські рослини України Вам відомі?
8. Який порядок створення і ведення кадастру природних лікувальних ресурсів?
9. Які дані входять до складу інформаційної бази кадастру природних лікувальних ресурсів?
10. У чому полягає медико-біологічна оцінка якості та цінності природних лікувальних ресурсів?
11. Яка територіальна структура рекреаційного комплексу України?
12. Яке інформаційне забезпечення кадастрової оцінки рекреаційних ресурсів?
13. Який порядок ведення державного обліку і кадастру природних лікувальних ресурсів?
14. Яким чином використовують дані кадастрової оцінки рекреаційних ресурсів під час планування землевпорядних робіт?

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Костюкевич Т.К. Кадастр природних ресурсів : конспект лекцій. Одеса, ОДЕКУ, 2022. 136 с. URL: http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/10757/1/KostyukyevichTK_Kadastr_prirodnih_resursiv_KL_2022.pdf
2. Панас Р. М., Маланчук М. С. Кадастр природних ресурсів. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. 436 с.
3. Державний кадастр природних лікувальних ресурсів. Здобутки і перспективи : монографія / за ред. К.Д. Бабов, Є.А. Захарченко, А.Ю. Кисилевська та ін. Одеса : Фенікс, 2017. 150 с.
4. Охорона та раціональне використання природних ресурсів і рекультивация земель : навчальний посібник. / за ред. П.П. Надточія, Т.М. Мисливої. Житомир : «Державний агроєкологічний університет», 2007. 420 с.

Додаткова

1. Про затвердження Інструкції по створенню і веденню Державного кадастру природних лікувальних ресурсів. Чинний на 1.12.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0154-10#Text> (дата звернення 1.12.2022).
2. Курортологія : підручник / за ред. О.М. Кравець, А.А. Рябев. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 167 с.
3. Природні лікувальні ресурси: абетка користувача (інформаційно-аналітичний довідник) / за ред. К.Д. Бабов, Т.М. Безверхнюк, С.Г. Гуца та ін. Одеса : Поліграф, 2021. 76 с.